

УДК 159.9:316.624 (355.11)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2025.62.58-63>

Олександр САФІН, д-р психол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0001-5745-8635

e-mail: 245440ss@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Наталія МАСЬ, канд. психол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0003-3940-3985

e-mail: 2005mas@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Юлія ТЕПТЮК, канд. психол. наук

ORCID ID: 0000-0002-2918-112X

e-mail: yuliia.teptiuk@gmail.com

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, Україна

ДИНАМІКА ВПЛИВУ НЕРВОВО-ПСИХІЧНОЇ СТІЙКОСТІ НА ПОВЕДІНКОВІ ДЕВІАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПРОЦЕСІ ЇХНЬОГО ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ

Вступ. Несення військової служби характеризується високим фізичним і психічним напруженням, яке під час бойових дій може досягати максимальних меж і призводити до дезадаптивних і девіантних форм поведінки у військовослужбовців, які вперше зіткнулися з такого роду навантаженнями. Професіогенез військовослужбовців передбачає, зокрема, формування духовно-морального стрижня, що перешкоджає розвитку девіацій. Утім, військова служба рясніє стресами, і в міру її продовження стрес накопичується, що також викликає небезпеку розвитку девіацій.

Методи. Було використано методики В. Менделевича "Схильність до наркозалежності", "Схильність до алкогольної залежності", анкету схильності до делінквентної та адиктивної поведінки (ДАП-2); методику САНТ-30, опитувальник для виявлення ранніх ознак алкоголізму й опитувальник діагностики агресії Басса – Перрі-24; методи математичної статистики: середнє значення, стандартне відхилення, кореляційний аналіз Спірмена, U-критерій Манна – Уїтні, критерій Краскела – Волліса, факторний аналіз.

Результати. Підтверджено гіпотезу про те, що існують відмінності у вияві схильності до девіантної поведінки у військовослужбовців різних категорій. Вивчення девіантної поведінки серед військовослужбовців різних категорій дозволяє зібрати необхідну інформацію для створення програми її профілактики серед військових. Для того, щоб запобігти виникненню девіацій, необхідно здійснювати психологічну просвіту військовослужбовців, психологічний відбір і супровід.

Висновки. Для запобігання виникненню девіантної поведінки серед військовослужбовців необхідна відповідна профілактична робота, спрямована, насамперед, на можливе виникнення наркотичної залежності та суїцидальної поведінки. Також потрібні додаткова психологічна просвіта й навчання офіцерів умінь і навичок, які дозволять вчасно помітити девіантну поведінку й запобігти їй. Крім цього, офіцерам і психологам необхідно створювати певний клімат у військовому колективі, який зменшить шанси виникнення девіантної поведінки й буде підтримувати професійну спрямованість серед військових, оскільки низький рівень бажання виконувати військову службу може сприяти появі девіантної поведінки.

Ключові слова: фізичне та психічне напруження, дезадаптивні й відхильні форми поведінки, професіогенез, девіації, стрес, професійна спрямованість.

Вступ

Високе фізичне та психологічне напруження чинить негативний вплив на військовослужбовців, що може призводити до дезадаптивних і девіантних форм поведінки. Девіантна поведінка сприяє виникненню проблем із соціальними взаємодіями, труднощів із виконанням робочих обов'язків, підвищує ризик появи інших форм девіантної поведінки – відбувається погіршення здоров'я, скорочення тривалості життя. До девіантної поведінки військовослужбовців належать окремі форми відхильної поведінки, які найбільше характерні для цієї професії, а саме: боягузтво, симуляція, членушкодження, самогубство, добровільна здача в полон, самовільне залишення частини, мародерство, дезертирство, зрада, пияцтво, наркотизм, жорстоке ставлення до населення та військовополонених. Актуальним є вивчення динаміки схильності до девіантної поведінки в міру професійного зростання військовослужбовців. Девіантна поведінка може призвести не лише до засудження з боку суспільства й порушення соціальної адаптації, а й до загрозливих для життя і здоров'я наслідків, що може заподіяти шкоду, а в гіршому разі – летальний наслідок як для самого девіанта, так і для людей, які його оточують. У зв'язку із цим актуальним є вивчення динаміки схильності до девіантної поведінки в міру професійного зростання військовослужбовців.

Чим сильніше виражені девіації, тим менше вираженим є позитивний вплив військової служби. Можна припустити, що зміна повсякденного життя є серйозним викликом для військовослужбовця (Шиліна, 2022). Це, зокрема, може вплинути на виникнення девіантної поведінки. І хоча військова служба може спричинити підвищення імовірності виявів девіантної поведінки, її наявність не має заперечувати факти позитивного впливу. Залежно від оточення та умов, індивідуально-психологічних особливостей військового, а також зазначених вище чинників він може віддати перевагу вияву девіантної поведінки або ж буде дотримуватися встановлених норм. З одного боку, військова служба сприяє вихованню моральних і волевих якостей, привчає до дисципліни, а наявність стабільного доходу та пільги створюють певні сприятливі умови. Однак, з іншого боку, велика кількість фізично та психологічно важкої роботи, ненормований робочий день можуть сприяти відчуженню від оточуючих, бажанню втекти від негативних емоцій, стресу через алкоголь і вживання інших психоактивних речовин, а також породити інші девіації. Таким чином, нині тема девіантної поведінки та професійного розвитку військовослужбовців продовжує цікавити багатьох дослідників. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень, подальше вивчення взаємозв'язку між цими двома компонентами, як і раніше, залишається актуальним.

© Сафін Олександр, Мась Наталія, Тептюк Юлія, 2025

Професіогенез – це складне й багатопланове явище. У військовослужбовців воно містить необхідну підготовку для виконання вимог професії, зокрема для здійснення роботи в мінливих та екстремальних умовах. Ядром професіогенезу військовослужбовця є взаємодія особистості та професії, у якій відбуваються зміни індивідуально-психологічних особливостей і специфіки професійних знань. Саме це ядро має забезпечити необхідну особистісну й нервово-психічну стійкість, що перешкоджають появі девіацій. Професіогенез залежить від безлічі чинників: біологічно вроджених особливостей організму, умінь і навичок, наявності загальних і спеціальних здібностей, активності особистості, інтересу до професії, рівня освіти, ступеня морально-психологічної підготовки, конкретної посади, неформального статусу в колективі. Перехід від однієї стадії до іншої характеризується професійним розвитком особистості, утворенням комплексних якостей і вмінь. Однак розвиток не відбувається рівномірно, у кожного військовослужбовця спостерігаються певні складнощі й перепони, унаслідок чого можуть виникати неадаптивні, девіантні форми поведінки у відповідь на зміни, що відбуваються.

Мета статті – оцінити взаємозв'язок схильності до девіантної поведінки з професійним розвитком військовослужбовців.

Огляд літератури. Наявність великої кількості досліджень девіантної поведінки, що виявляється у межах військової діяльності, усе ще не є достатньою, щоб вчасно визначити динаміку девіантних реакцій і запобігти цьому негативному явищу. Існує необхідність в отриманні актуальних даних про вияви девіантної поведінки у військовослужбовців різного рівня професійного розвитку (Ткач, 2015; Шемчук, О., Шемчук, В., & Торчевський, 2023). Збирання необхідних теоретичних і практичних знань також дозволить створити підґрунтя для розроблення програми профілактики девіантної поведінки, застосування якої може значно знизити її вияви у військовому середовищі.

Багато девіацій пов'язані саме з початком військової служби. Наприклад, військовослужбовець, який щойно розпочав військову службу, може переживати небажання виконувати професійні обов'язки й відчувати у зв'язку із цим серйозні труднощі, тому на початковому етапі потрібно багато сил для адаптації. У відповідь на це військовослужбовець може почати споживати алкоголь, щоб таким чином зняти перенапруження. Якщо він продовжить уживати алкоголь при виникненні труднощів, то може виникнути алкогольна залежність як одна з форм девіантної поведінки (Fida, Kaba, & Worku, 2024; Rushton, & Lynch, 2019).

Виявлено зв'язок девіантної поведінки з рівнем нервово-психічної стійкості й певними соціальними та психологічними ознаками (Галич, М., & Галич, Я., 2023). Дослідження засвідчили наявність сильного негативного взаємозв'язку соціальних і психологічних ознак девіантної поведінки в осіб із нервово-психічною стійкістю, тобто чим вищим є рівень нервово-психічної стійкості, тим нижчим є ризик виникнення девіацій і девіантної поведінки (Максимова, 2021). Професійний розвиток зменшує імовірність виникнення девіантної поведінки, замінюючи її адаптивними формами. Результати кореляційного аналізу вказують на те, що між нервово-психічною стійкістю, пізнавальними здібностями, спрямованістю на військову службу, з одного боку, і схильністю до девіантної поведінки, з іншого, є значущий зв'язок. Чим вищими є показники нервово-психічної стійкості, пізнавальних здібностей і спрямованості на військову

службу, тим нижчою є схильність до девіантної поведінки (Грись, 2019; Скиданович, 2016).

Методи

У роботі було задіяно такі методики:

- В. Менделевича "Схильність до наркозалежності", "Схильність до алкогольної залежності" (шкали схильності до залежної поведінки);
- анкета схильності до делінквентної та адиктивної поведінки (ДАП-2) (шкали: "Схильність до девіантних форм поведінки", "Військово-професійна спрямованість", "Адиктивність", "Делінквентність", "Суїцидальний ризик", "Кількість ухильних відповідей");
- САНТ-30 (шкали: "Схильність до суїцидних реакцій", "Ризик несанкціонованого застосування зброї щодо оточуючих", "Схильність до наркоманії, токсикоманії");
- опитувальник для виявлення ранніх ознак алкоголізму (шкала "Ранні ознаки алкоголізму");
- опитувальник діагностики агресії Басса – Перрі-24 (шкали: "Фізична агресія", "Гнів", "Ворожість", "Загальний показник агресії");
- методи математичної статистики: середнє значення, стандартне відхилення, кореляційний аналіз Спірмена, U-критерій Манна – Уїтні, критерій Краскела – Волліса, факторний аналіз.

Результати

Гіпотеза: існують відмінності у вияві схильності до девіантної поведінки у військовослужбовців різних категорій і з різною освітою.

Випробовувані: 42 військовослужбовці чоловічої статі різних категорій. Було виокремлено кілька категорій: тип служби (за контрактом – 12 %, за призовом під час мобілізації на особливий період – 88 %); посади (рядові – 74 %, сержанти – 26 %); наявність освіти (з вищою освітою – 21 %, середньою професійною – 2 %, середньою – 17 %). Віковий діапазон за всіма категоріями – 18–30 років.

Виходячи з гіпотези дослідження, спочатку вибірку було поділено за посадовими категоріями: рядові, сержанти. Аналіз середніх значень показників військовослужбовців різних посадових категорій дозволяє виокремити таке. Показники за шкалою "Наркозалежність" відображають схильність до наркотичної залежності. Показники рядових перебувають у межах підвищеної схильності до цього виду залежності, а дані сержантів перебувають у межах норми. Відмінності достовірні ($p \leq 0,05$). За іншими показниками достовірних відмінностей не виявлено (табл. 1).

Далі вибірку було поділено за рівнем освіти: середня, середня професійна та вища. Застосування критерію Краскела – Уолліса для пошуку достовірних відмінностей серед військовослужбовців за рівнем освіти не дало значущих результатів. Це означає, що рівень освіти в цьому випадку не є чинником, який визначає схильність до девіантної поведінки.

Далі вибірку було поділено за видом військової служби: контрактна служба і служба за призовом під час мобілізації на особливий період. Результати відображено у табл. 2.

Для визначення того, чи є значущі відмінності між показниками військовослужбовців, які проходять службу за контрактом, і військовослужбовців, які проходять службу за призовом під час мобілізації на особливий період, було застосовано U-критерій Манна – Уїтні. У результаті аналізу було виявлено достовірну значущість у відмінностях за показниками "Наркозалежність" і "Ухильні відповіді" між військовослужбовцями, які проходять службу за контрактом і призваних за призовом під час мобілізації

на особливий період. Схильність до адиктивної наркотичної поведінки і прагнення до ухильних, неправдивих відповідей найбільше виражена у призовників. За іншими показниками достовірних відмінностей не виявлено. Призвані за призовом під час мобілізації на особливий період за шкалою "Ухильні відповіді" набрали більшу кількість балів, ніж військовослужбовці за контрактом. Призвані за призовом під час мобілізації, на особливий період можуть мати менше довіри до оточуючих і виявляти більшу скритність, оскільки наразі вони перебувають у зовсім новому, відмінному від їхнього минулого місці, що може провокувати певні патерни поведінки, які дозволяють убезпечити себе й поступово адаптуватися до військової діяльності.

Для розуміння особливостей цієї підгрупи військовослужбовців було здійснено аналіз із виокремленням

середніх значень і використано U-критерій Манна – Уїтні. Результати відображено у табл. 3.

Для визначення того, чи є значущі відмінності між показниками військовослужбовців із прямими й ухильними відповідями, було застосовано U-критерій Манна – Уїтні. Було виявлено значущі відмінності між військовослужбовцями, які дали прямі відповіді, і військовослужбовцями, які дали ухильні відповіді, за шкалами "Алкогольна залежність" і "Професійна спрямованість". У тих, хто дав ухильні відповіді, більше виражена схильність до алкогольної залежності й найменше виражена спрямованість на військову службу.

Девіантна поведінка є явищем, яке залежить від безлічі причин. Для визначення домінуючих чинників девіантної поведінки досліджуваних військовослужбовців було застосовано факторний аналіз із варімакс-повертанням. Результати відображено у табл. 4.

Таблиця 1

Порівняння показників схильності до девіантної поведінки у військовослужбовців із різним професійним рівнем (різних категорій)

Показники	Рядові		Сержанти		Н	p
	М	SD	М	SD		
Фізична агресія	19,71	7,647	25	4,858	-	-
Гнів	16,35	5,116	16,83	2,317	-	-
Ворожість	16,19	7,213	17	4,561	-	-
Загальний показник агресії	52,26	17,023	58,83	7,055	-	-
Наркозалежність	109,97	10,177	101,33	6,976	5,991	p ≤ 0,05
Алкогольна залежність	97,29	10,65	92,17	5,981	-	-
Ранні ознаки алкоголізму	29,92	40,692	32,5	22,834	-	-
Суїцидні реакції	2,26	1,365	3	1,095	-	-
Ризик застосування зброї	4,23	1,23	4,67	1,633	-	-
Схильність до наркоманії	1,55	1,71	1	0,632	-	-
Загальний показник схильності до девіантної поведінки	3,39	2,642	3,33	2,503	-	-
Професійна спрямованість	2,61	2,076	1,5	1,225	-	-
Адиктивність	3,13	2,513	2,33	2,503	-	-
Делінквентність	3,84	2,557	3,17	2,483	-	-
Суїцидальний ризик	3,35	2,984	5,67	2,805	-	-
Ухильні відповіді	7,1	7,4	1,5	2,074	-	-

Таблиця 2

Порівняння показників схильності до девіантної поведінки у військовослужбовців за призовом під час мобілізації, на особливий період і військовослужбовців за контрактом

Показники	За призовом під час мобілізації на особливий період		За контрактом		U	p
	М	SD	М	SD		
Фізична агресія	20,7	8,058	23,8	4,324	-	-
Гнів	16,35	4,877	16,4	2,302	-	-
Ворожість	16	6,716	18,2	3,899	-	-
Загальний показник агресії	53,05	16,558	58,4	7,797	-	-
Наркозалежність	110,51	9,865	100,8	7,662	39,5	p ≤ 0,05
Алкогольна залежність	97,59	10,327	92	6,671	-	-
Ранні ознаки алкоголізму	31,45	38,033	33,46	25,393	-	-
Суїцидні реакції	2,32	1,292	2,8	1,095	-	-
Ризик застосування зброї	4,27	1,239	5	1,581	-	-
Схильність до наркоманії	1,57	1,608	1	0,707	-	-
Загальний показник схильності до девіантної поведінки	3,32	2,45	3,6	2,702	-	-
Професійна спрямованість	2,62	1,963	1,2	1,095	-	-
Адиктивність	3,19	2,39	2,6	2,702	-	-
Делінквентність	4,03	2,533	3,2	2,775	-	-
Суїцидальний ризик	3,7	2,943	5,2	2,864	-	-
Ухильні відповіді	6,84	7,335	0,8	1,304	36,5	p ≤ 0,05

Таблиця 3

Порівняння показників схильності до девіантної поведінки у військовослужбовців із високим рівнем ухильних відповідей за методикою ДАП-2

Показники	Військові з ухильними відповідями		Військові з прямими відповідями		U	p
	M	SD	M	SD		
Фізична агресія	22	8,209	20,83	7,560	-	-
Гнів	17,21	4,742	16,03	4,547	-	-
Ворожість	17,71	8,453	15,69	5,183	-	-
Загальний показник агресії	56,93	17,644	52,55	14,831	-	-
Наркозалежність	109,79	8,929	108,52	11,070	-	-
Алкогольна залежність	100,79	7,777	95,07	10,454	122	$p \leq 0,05$
Ранні ознаки алкоголізму	21,01	41,594	38,21	33,236	-	-
Суїцидні реакції	2,5	1,019	2,34	1,370	-	-
Ризик застосування зброї	4,21	1,311	4,52	1,353	-	-
Схильність до наркоманії	1,86	2,033	1,31	1,198	-	-
Загальний показник схильності до девіантної поведінки	3,43	2,065	3,24	2,641	-	-
Професійна спрямованість	3,36	1,692	1,97	1,880	109	$p \leq 0,05$
Адиктивність	2,93	2,018	3,21	2,555	-	-
Делінквентність	4	2,184	3,79	2,744	-	-
Суїцидальний ризик	3,29	2,673	4,14	3,020	-	-
Ухильні відповіді						

Таблиця 4

Результати факторного аналізу схильності до девіантної поведінки військовослужбовців

Матриця компонентів						
Показники	Компонент					
	1	2	3	4	5	6
Загальний показник агресії	0,851	0,43				
Фізична агресія	0,81					
Гнів	0,713	0,453				
Загальний показник схильності до девіантної поведінки	-0,646	0,49				
Ворожість	0,603					-0,5
Делінквентність	-0,592	0,563				
Суїцидні реакції	0,589					
Схильність до наркоманії	0,519					
Алкогольна залежність	0,45	0,438				
Професійна спрямованість	-0,431	0,54			-0,41	
Ухильні відповіді			0,681			
Наркозалежність				0,68		
Ранні ознаки алкоголізму			-0,484	0,587		
Суїцидальний ризик				-0,565	0,626	
Ризик застосування зброї	0,448					0,659
Адиктивність						

Як видно з табл. 4, у результаті факторного аналізу було отримано шість чинників девіантної поведінки, властивих військовослужбовцям. Загальна дисперсія становила 74,837 %. Перший фактор пояснює 29,087 % дисперсії, другий – 13,158 %, третій – 9,829 %, четвертий – 8,359 %, п'ятий – 8,011 %, шостий – 6,393 %.

Перший фактор, названий "Загальна схильність до девіантної поведінки", має найбільшу вагу. Цей фактор відображає основну зону девіантної поведінки, що виражається у вияві агресії як до оточуючих, так і до самого себе. Можна зазначити знижену схильність до делінквентної та інших форм девіантної поведінки, але підвищений ризик переходу в адиктивну або суїцидальну поведінку. Це також супроводжується низькою спрямованістю на військову службу.

Другий фактор, "Делінквентність", виражається у вияві гніву та бажанні піти в адиктивну поведінку, делінквентності, що супроводжуються спрямованістю на виконання військової діяльності.

Третій фактор – "Ухильність". Більша кількість ухильних відповідей на поставлені запитання відображає меншу схильність до алкогольної залежності. Недовіра й певна обачливість сприяють такому самому обережному ставленню до споживання алкоголю.

Четвертий фактор – "Залежна поведінка". Схильність до нарко- й алкозалежності сприяє низьким показникам щодо суїцидних реакцій.

П'ятий фактор – "Суїцидальний ризик". Висока схильність до суїцидального ризику негативно пов'язана зі спрямованістю на військову діяльність.

Шостий фактор – "Ризик застосування зброї". У цьому випадку агресія виражається у формі ворожості, що знижує ризик несанкціонованого застосування зброї, або вияв ворожості пригнічується, що підвищує ризик використання зброї проти оточуючих.

Дискусія і висновки

У результаті проведеного дослідження виявлено значущі відмінності у вияві схильності до девіантної поведінки в різних категорій військовослужбовців. На думку дослідників цієї проблеми, просування кар'єрними сходами у військових пов'язане зі зниженням рівня ризику виникнення девіантної поведінки. З одного боку, військова служба сприяє вихованню моральних і вольових якостей, привчає до дисципліни, а наявність стабільного доходу й пільги забезпечують певні сприятливі умови. Однак, з іншого боку, велика кількість фізично та психологічно важкої роботи, ненормований робочий день можуть сприяти відчуженню від оточуючих, бажанню втекти від негативних емоцій, стресу через алкоголь і

застосування психоактивних речовин, а також призвести до виникнення інших девіацій. Зв'язок низького вияву девіантної поведінки з більш високим службовим статусом може пояснюватися тим, що люди, схильні до девіацій, не піднімаються службовими сходами або відсіюються в процесі психологічного відбору.

Результати дослідження засвідчили, що є значущі відмінності між військовослужбовцями різних категорій (рядові, сержанти) за показником "Наркозалежність". У сержантів показники схильності до наркотичної залежності нижчі, ніж у рядових. Також існують відмінності за показником "Наркозалежність" між військовослужбовцями за контрактом і призваними за призовом під час мобілізації, на особливий період. Найбільша кількість девіацій спостерігається у військовослужбовців, призваних за призовом під час мобілізації, на особливий період і військовослужбовців у званні рядового. У військовослужбовців за контрактом і військовослужбовців зі старшим званням кількість девіацій і ступінь схильності до них виявились достовірно нижчими. Це дослідження засвідчило, що існують достовірні відмінності у схильності до девіацій у військовослужбовців із різним професійним рівнем (різних посадових категорій). Відмінності достовірні для схильності до наркотичної залежності. Достовірно нижча схильність до наркотичної залежності в сержанського складу, ніж у рядових ($p \leq 0,05$). Також схильність до наркотичної залежності менше виявляється у службовців за контрактом порівняно з призваними за призовом під час мобілізації, на особливий період ($p \leq 0,05$).

У результаті факторного аналізу було отримано шість чинників девіантної поведінки, властивих військовослужбовцям. Перший фактор, названий "Загальна схильність до девіантної поведінки", має найбільшу вагу (29,087 %). Цей фактор відображає основну зону девіантної поведінки, що виражається у вияві агресії як до оточуючих, так і до самого себе. Можна зазначити знижену схильність до деліквентної та інших форм девіантної поведінки, але підвищений ризик переходу в адиктивну або суїцидальну. Це також супроводжується низькою спрямованістю на військову службу.

Отже, під час дослідження було підтверджено гіпотезу про те, що існують відмінності у вияві схильності до девіантної поведінки у військовослужбовців різних категорій. Вивчення девіантної поведінки серед військовослужбовців різних категорій дозволяє зібрати необхідну інформацію для створення програми її профілактики серед них. Для того, щоб запобігти виникненню девіацій, необхідно здійснювати психологічну просвіту військовослужбовців, психологічний відбір і супровід. Для запобігання виникненню девіантної поведінки серед військовослужбовців необхідна відповідна профілактична робота, спрямована, насамперед, на можливе виникнення наркотичної залежності та суїцидальної поведінки (Профілактика девіацій розвитку особистості у складних життєвих обставинах, 2024; Профілактика відхильної поведінки у військовослужбовців, 2023; Андриєті, & Ваврик, 2024). Також потрібна додаткова психологічна просвіта й навчання офіцерів умінь і навичок, які дозволятьчасно помітити девіантну поведінку й запобігти їй. Крім цього, офіцерам і психологам необхідно створювати певний клімат у військовому колективі, який зменшить шанси виникнення девіантної поведінки й буде підтримувати професійну спрямованість серед військових, оскільки низький рівень бажання виконувати військову службу може сприяти девіантній поведінці.

Внесок авторів: Олександр Сафін – концептуалізація, аналіз джерел; Наталія Мась – збирання емпіричних даних та їхня валідація, емпіричне дослідження, аналіз та інтерпретація отриманих результатів; Юлія Тептюк – підготовка огляду літератури й теоретичних засад дослідження.

Список використаних джерел

- Андриєті, А. В., & Ваврик, Л. В. (2024). Психологічні аспекти профілактики девіантної поведінки військовослужбовців сектору безпеки і оборони України. *Габітус*, 65, 116–121. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.65.20>
- Галич, М., & Галич, Я. (2023). Детермінанти появи й особливості виявів психічних поведінкових порушень в умовах воєнного стану. *Юридична психологія*, 1(32), 51–59. DOI: <https://doi.org/10.33270/03233201.51>
- Грись, А. М. (2019). Імпульсивність як чинник девіантної поведінки. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Т. XI: *Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*, 19, 85–99. <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v11/i19/8.pdf>
- Максимова, Н. Ю. (2021). *Система ранньої діагностики відхильностей в розвитку особистості*. Видавничий дім "Вікторія Кундельська".
- Максимова, Н. Ю., Грись, А. М., Павлюк, М. М., Манілов, І. Ф., Рябовол, Т. А., Філоненко, Л. А., Максим, О. В., Щербина-Прилука, В. М., & Старков, Д. Ю. (2024). *Профілактика девіацій розвитку особистості у складних життєвих обставинах* У Н. Ю. Максимова (Ред.). Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742767/1/Prevention%20of%20deviations_monograph_2024.pdf
- Романішин, А. М., Мацевко, Т. М., Капінус, О. С., Гузенко, І. М., & Неурова, А. Б. (2023). *Профілактика відхильної поведінки у військовослужбовців*. СКІФ.
- Скиданович, В. (2016). Вплив нервово-психічної стійкості на формування копінг-стратегій військовослужбовців. *Збірник наукових праць. Психологія*, 21, 104–111. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znfp2016_21_17
- Ткач, Б. М. (2015). Девіантна поведінка: еволюційно-психологічний підхід. Актуальні проблеми психології. Психологія особистості. *Психологічна допомога особистості*, 11(13), 284–294.
- Шемчук, О., Шемчук, В., & Торчевський, Р. (2023). Психолого-педагогічний погляд на проблему девіантної поведінки військовослужбовців в умовах російсько-української війни. *Військова освіта*, 2(48), 308–322. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2023-48/308-322>
- Шиліна, А. А. (2022). Особливості прояву девіантної поведінки в бойовій обстановці. *Особистість, суспільство, війна*, 128–131.
- Fida, A. T., Kaba, M., & Worku, A. (2024). Alcohol use and its associated factors among Ethiopian military personnel. *BMJ Military Health*, 170, 32–324. <https://militaryhealth.bmj.com/content/early/2023/05/11/military-2022-002217>
- Rushton, R., & Lynch, K. (2019). Development of alcohol treatment for UK military personnel. *BMJ Military Health*, 165, 98–101.
- References**
- Andriety, A. V., & Vavryk, L. V. (2024). Psychological aspects of prevention of deviant behavior of servicemen of the security and defence sector of Ukraine. *Habitus*, 65, 116–121 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.65.20>
- Fida, A. T., Kaba, M., & Worku, A. (2024). Alcohol use and its associated factors among Ethiopian military personnel. *BMJ Military Health*, 170, 32–324. <https://militaryhealth.bmj.com/content/early/2023/05/11/military-2022-002217>
- Galich, M., & Galich, Y. (2023). Determinants of occurrence and peculiarities of manifestations of mental behavioural disorders under martial law. *Legal Psychology*, 1(32), 51–59 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33270/03233201.51>
- Hrys, A. M. (2019). Impulsivity as a factor of deviant behaviour. *Actual problems of psychology: Collection of scientific papers of the H.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. Vol. XI: *Psychology of personality. Psychological assistance to the individual*, 19, 85–99 [in Ukrainian]. <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v11/i19/8.pdf>
- Maksimova, N. Y., Grys, A. M., Pavlyuk, M. M., Manilov, I. F., Ryabovol, T. A., Filonenko, L. A., Maksym, O. V., Shcherbyna-Pryluka, V. M., & Starkov, D. Yu. (2024). *Prevention of deviations in personality development in difficult life circumstances*. In N. Yu. Maksimova (Ed.). G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian]. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742767/1/Prevention%20of%20deviations_monograph_2024.pdf
- Maksimova, N. Y. (2021). *System of early diagnostics of deviations in personality development*. Victoria Kundelska Publishing House [in Ukrainian].
- Romanyshyn, A. M., Matsevko, T. M., Kapinus, O. S., Guzenko, I. M., & Neurova, A. B. (2023). *Prevention of deviant behavior in military personnel*. SKIF [in Ukrainian].
- Rushton, R., & Lynch, K. (2019). Development of alcohol treatment for UK military personnel. *BMJ Military Health*, 165, 98–101.
- Shemchuk, O., Shemchuk, V., & Torchevskyi, R. (2023). Psychological and pedagogical view on the problem of deviant behaviour of servicemen in the context of the Russian-Ukrainian war. *Military Education*, 2(48), 308–322 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2023-48/308-322>

Shilina, A. A. (2022). Features of deviant behaviour in a combat situation. *Personality, Society, War*, 128-131 [in Ukrainian].
Skydanovych, V. (2016). The influence of neuropsychological stability on the formation of coping strategies of military personnel. *Collection of scientific works. Psychology*, 21, 104-111 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2016_21_17

Tkach, B. M. (2015). Deviant behaviour: an evolutionary psychological approach. Actual problems of psychology. Psychology of personality. *Psychological assistance to the individual*, 11(13), 284-294 [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 07.03.25
Прорецензовано / Revised: 17.03.25
Схвалено до друку / Accepted: 21.03.25

Oleksandr SAFIN, DSc (Psychol.), Prof.
ORCID ID: 0000-0001-5745-8635
e-mail: 245440ss@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Nataliia MAS, PhD (Psychol.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0003-3940-3985
e-mail: 2005mas@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Yuliia TEPTYUK, PhD (Psychol.)
ORCID ID: 0000-0002-2918-112X
e-mail: yuliia.teptiuk@gmail.com
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine

DYNAMICS OF THE IMPACT OF NEUROPSYCHOLOGICAL RESILIENCE ON BEHAVIOURAL DEVIATIONS IN MILITARY PERSONNEL DURING THEIR PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Background. Military service is characterised by high levels of physical and psychological strain, which can reach critical thresholds during combat operations. This may result in maladaptive and deviant forms of behaviour in military personnel encountering such stressors for the first time. The process of professional development in military personnel (professiogenesis) involves, among other aspects, the formation of a strong moral and spiritual core, which acts as a safeguard against the emergence of deviant behaviour. However, military service is inherently saturated with stress, and over time, cumulative stress may increase the risk of behavioural deviations.

Methods. The following psychodiagnostic tools and methods were employed: V. Mendeleevych's scales for addiction-prone behaviour ("Tendency toward drug dependence", "Tendency toward alcohol dependence"); the Delinquent and Addictive Behaviour Questionnaire (DAP-2); scales assessing "Tendency toward deviant forms of behaviour", "Military-professional orientation", "Addictiveness", "Delinquency", "Suicidal risk", and "Number of evasive responses"; the SANT-30 diagnostic system (including: "Tendency toward suicidal reactions", "Risk of unauthorised use of weapons against others", "Tendency toward drug and substance abuse"); Early Signs of Alcoholism Questionnaire; Bass-Perry Aggression Questionnaire (BPAQ-24) with subscales: "Physical aggression", "Anger", "Hostility", "Overall aggression index"; and statistical methods including mean values, standard deviation, Spearman's rank correlation, Mann-Whitney U-test, Kruskal-Wallis test, and factor analysis.

Results. The hypothesis was confirmed that there are measurable differences in the manifestation of deviant behavioural tendencies among military personnel of different categories. The study of deviant behaviour across military categories enables the collection of data necessary for the development of a targeted prevention programme. Preventing the emergence of behavioural deviations requires consistent psychological education, as well as psychological screening and ongoing support of military personnel.

Conclusions. To prevent the development of deviant behaviour among military personnel, appropriate preventive measures must be implemented, particularly focusing on the risks of drug dependency and suicidal tendencies. Additional psychological education and training for officers are necessary to equip them with the skills to detect and respond to early signs of deviant behaviour. Furthermore, officers and military psychologists must maintain a unit climate conducive to discipline and morale, which in turn reduces the risk of behavioural deviations and supports sustained professional orientation. A low level of motivation to fulfil military duties is itself a risk factor in the development of such behaviours.

Keywords: physical and psychological stress, maladaptive and deviant behaviour, professiogenesis, deviations, stress, professional orientation.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в прийнятті рішення про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.